

УДК 378 (147)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.41>

С. О. Приходько

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки історії
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ МОВИ У ЗВО

Стаття присвячена розгляду особливостей соціокультурної компетентності щодо іноземних студентів та визначенню практичних шляхів її формування. Обґрунтовується особливий статус соціокультурної компетентності серед інших компетентностей, підкреслюється її вплив як на успішність навчання іноземних студентів, так і на ефективність їх адаптації та інтеграції до полікультурного навчального середовища. Розглядаються позиції вчених щодо визначення соціальної компетентності та її складників. Автор пропонує розглядати соціокультурну компетентність як єдність чотирьох компонентів: когнітивного, комунікативного, аксіологічного та діяльнісного.

Автор зазначає, що включення навчальних матеріалів соціокультурного характеру до програми вивчення української мови як іноземної може бути реалізовано за тематичним принципом. Підкреслюється важливість врахування профілю майбутньої спеціальності іноземних студентів у процесі відбору тематики навчальних матеріалів соціокультурного характеру. Автор наводить як приклади низку тем та завдань, що можуть бути використані на заняттях з іноземними студентами, які навчаються за технічним профілем. Звертається увага на важливість використання текстів, які містять узуальні форми мовлення, що пов'язані з невербальною поведінкою людини та супроводжують її. Визначаються перспективні можливості використання на заняттях із метою формування соціокультурної компетентності ігрових технологій, пісенного матеріалу з національно-культурною специфікою та великий інформаційний, дидактичний і мотивуючий потенціал сучасних соціальних сервісів та мережі Інтернет.

Автор доходить висновку, що з метою ефективного формування соціокультурної компетентності в іноземних студентів необхідно сконцентруватися на вивченні соціокультурних аспектів етики спілкування у країні навчання, зіставленні отриманої інформації зі знаннями про культуру і традиції рідної країни студентів, ознайомленні з особливостями міжкультурного спілкування, активізації комунікативної діяльності іноземних студентів тощо.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, професійно орієнтоване навчання, мовна підготовка іноземних студентів.

Постановка проблеми. Сучасні процеси, що відбуваються у вищій освіті України, набули глобального міжнародного характеру. Одним із підтверджень цього є кількість іноземних студентів, які здобувають освіту в нашій державі. Так, у 2019 році в українських університетах навчалося 80 470 іноземних громадян, у 2020 – 76 548 (для порівняння, у 2011 ця цифра була значно нижчою – 53 664 іноземних студенти). Навчання іноземних громадян в українських ЗВО, як підкреслюють науковці (Г. Тохтар, Н. Моргунова), є найважливішим індикатором конкурентоспроможності вітчизняної вищої школи на міжнародному рівні [6, с. 105]. Нормативні документи, що регламентують надання освітніх послуг іноземним громадянам («Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Постанова Кабінету Міністрів України «Про навчання іноземних громадян в Україні» тощо), наголошують на пріоритетності вирішення проблем підвищення

якості освіти студентів-іноземців у ЗВО України. Усе це обґрунтовує актуальність дослідження проблем, пов'язаних із навчанням іноземних громадян. Слід також звернути увагу на те, що процес інтеграції студентів-іноземців у полікультурне середовище українських закладів вищої освіти має свою специфіку та супроводжується низкою труднощів особистісного, психологічного та соціокультурного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє помітний інтерес науковців до заявленої нами проблеми. Вченими активно досліджувалися такі питання, як соціокультурний аспект у професійних компетенціях (Е. Баллер, Е. Боголюбов, Х. Гадамер, І. Лейф, В. Сластенін, М. Боліна, Л. Кузьміна, Е. Кавнатська, В. Шулєкіна), механізми входження особистості в полікультурне середовище (Дж. Беррі, Т. Грейвс, Р. Колделл, Р. Лінтон, К. Оберг, Р. Редфілд, М. Херсковиц), зокрема особливості інтеграції іноземних сту-

дентів (М. Березовін, Н. Божко, М. Вітковська, Т. Довгодько, О. Зиньковський, Н. Моргунова, І. Семененко, Т. Стефаненко, Д. Фостер, І. Ширяєва), роль етнічної толерантності в контексті міжнародної взаємодії (В. Бойко, С. Братченко, Л. Воротняк, О. Грива, Л. Орбан-Лембрик, Д. Рязанцева), питання, пов'язані з адаптацією іноземних студентів у країні навчання (І. Бабікер, А. Борисова, Г. Деркач, Л. Кайдалова, Дж. Кох, Н. Матвеева, П. Міллер, В. Чірков тощо). Об'єктом уваги дослідників ставали також формування позитивного ставлення іноземних студентів до країни перебування, нової культури та освітнього середовища (О. Білик, М. Іванова, С. Костюк, О. Михайлова, О. Орехова, Н. Стрельченко, Н. Титкова), обґрунтування особливого статусу соціокультурної компетентності серед інших компетентностей у процесі вивчення іноземної мови та української мови як іноземної (О. Астафурова, І. Бім, Г. Воробйов, О. Конек, М. Овчинникова, С. Патохіна, В. Сафонова, І. Султанова та ін.).

Проте відсутність цілісних досліджень, що розкривають особливості формування соціокультурної компетентності іноземних студентів, які навчаються у ЗВО України, негативно позначається як на успішності навчання, так і на ефективності адаптації та інтеграції іноземних студентів до полікультурного професійно орієнтованого навчального середовища.

Мета статті. З огляду на вищезазначене сформульована мета статті, яка полягає в з'ясуванні особливостей соціокультурної компетентності щодо іноземних студентів та визначенні практичних шляхів її формування у процесі професійно орієнтованого навчання української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Соціокультурний підхід до навчання будь-якої іноземної мови спирається на тісний зв'язок комунікативно орієнтованого навчання іноземної мови з використанням мови як засобу пізнання світової і національної культури, субкультури країни мови, що вивчається, способу досягнення міжкультурного порозуміння. Соціокультурна компетентність передбачає знайомство іноземних студентів із національно-культурною специфікою мовної поведінки носіїв культури країни перебування, формування «здатності користуватися тими елементами соціокультурного контексту, що релевантні для породження та сприйняття мови з позиції носіїв мови: звичаї, правила, норми, соціальні умовності, ритуали, соціальні стереотипи, країнознавчі знання» [1, с. 354].

Як зазначають науковці, соціокультурна компетентність є складником комунікативної компетентності, що розуміється як здатність до адекватної взаємодії в ситуаціях повсякденного життя, становлення та підтримка соціальних

контактів за допомогою іноземної мови [7, с. 50]. Соціокультурна компетентність позиціонується ними як «сукупність знань про країну мови, що вивчається, національно-культурні особливості соціальної та мовної поведінки носіїв мови, здатність користуватися такими знаннями в процесі спілкування, дотримуючись звичаїв, правил поведінки, норм етикету, соціальних умов і стереотипів поведінки носіїв мови, що дає змогу успішно здійснювати комунікацію з представниками різних соціальних і культурних груп, враховуючи й адекватно інтерпретуючи у своїй професійній діяльності соціокультурну інформацію» [3, с. 80].

Розглядаючи соціокультурну компетентність у ракурсі роботи з іноземними студентами, Н. Моргунова розуміє її як «володіння сукупністю знань, умінь і навичок, необхідних для міжкультурної комунікації в конкретних соціальних умовах країни навчання іноземних студентів з урахуванням культурних і соціальних норм комунікативної поведінки» [2, с. 36].

Дослідники підкреслюють, що соціокультурна компетентність є багатокомпонентною структурою, але дещо розходяться у визначенні її складників. Так, П. Сисоев визначає у змісті соціокультурної компетентності чотири складники: соціокультурні знання (відомості про країну мови, що вивчається, про духовні цінності культурних традицій, знання про особливості національної ментальності, поведінки); досвід спілкування (вибір прийнятного стилю спілкування, правильне трактування явищ іншомовної культури); особистісне ставлення до фактів культури (в тому числі, здатність долати і вирішувати соціокультурні конфлікти у процесі спілкування); володіння способами використання мови (правильне вживання національно-маркованих мовних одиниць у мовленні в різних сферах міжкультурного спілкування, сприйнятливості до подібностей і відмінностей міжнародних та іншомовних соціокультурних полів) [5, с. 22].

В. Сафонова структурними одиницями соціокультурної компетентності називає лінгвокраїнознавчий (знання мовних одиниць, що включає національно-культурний компонент семантики відповідно до соціально-мовних ситуацій), соціолінгвістичний (знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки, навичок їх врахування в реальних життєвих ситуаціях) та культурознавчий елементи (знання про народ – носій мови, його національний характер, особливості побуту, звичаї, традиції, культуру), що підкреслює її стійкість та одночасну відкритість до змін, оновлення та розширення [4, с. 35].

Досліджуючи соціокультурну компетентність іноземних студентів, ми пропонуємо розглянути її як єдність чотирьох компонентів: когнітивного (оволодіння знаннями, необхідними для

здійснення успішної соціокультурної діяльності з урахуванням особливостей іншомовної культури), комунікативного (готовність до міжкультурної комунікації, вміння встановлювати контакт із представниками іншої культури), аксіологічного (готовність до толерантної взаємодії з представниками інших етносів, культур і релігій) та діяльнісного (комплекс сформованих умінь, що застосовуються у процесі міжкультурної взаємодії з людьми з різними соціокультурними особливостями).

У процесі вивчення української мови іноземні студенти, які отримують освіту в Україні, знайомляться з культурою країни навчання, її соціокультурними особливостями, саме тому українська мова як іноземна зі звичайного навчального предмета перетворюється на засіб формування соціокультурної компетентності та розвитку особистості майбутнього фахівця. Важливим питанням при цьому стають створення та методика використання навчальних матеріалів соціокультурного характеру для іноземних студентів. Включення цих матеріалів до програми вивчення української мови як іноземної найбільш ефективно, на нашу думку, може бути реалізовано за тематичним принципом.

Вибираючи тематику навчальних матеріалів соціокультурного характеру, необхідним ми вважаємо врахування профілю майбутньої спеціальності іноземних студентів. Насамперед потрібно використовувати теми, що відповідають їхнім професійним інтересам, та низку ключових країнознавчих тем, необхідних для розуміння української дійсності, та тих, що пов'язані з найважливішими історичними подіями й актуальними проблемами сучасного життя. Для студентів, які навчаються за технічним профілем, теми можуть бути такі: «Вища освіта в Україні», «Видатні досягнення України у науці та техніці», «Професії майбутнього», «Актуальна соціально-економічна ситуація в Україні», «Міста України», «Звичаї та традиції українського народу», «Традиції та звичаї сучасних українців», «Повсякденне життя українців», «Українська молодь», «Українська родина: традиції та сучасність» та ін. Наприклад, у процесі вивчення теми «Українська молодь» необхідно звернути увагу студентів на нові цінності та захоплення сучасної молоді, на виклики, що постають перед ними. Під час вивчення теми «Моя майбутня професія» доречним стане аналіз престижності та затребуваності інженерних чи економічних спеціальностей на сучасному ринку праці.

Не менш важливою для формування соціокультурної компетентності іноземних студентів є тема «Вища освіта в Україні». На нашу думку, використання на заняттях таких текстів, як «Навчальний процес у ЗВО», «Як ефективно підготуватися до лекції», «Режим дня студента», «Соціальні мережі у житті студента: плюси та мінуси» та ін., сприяє

ефективному входженню іноземних студентів у навчальне і соціальне середовище університету.

Можна стверджувати, що найбільше в соціокультурній сфері спілкування іноземних студентів цікавлять національні риси та побутова культура українців, їхні традиції та звичаї, моральні й духовні цінності, психологічний склад сучасних українців. У навчальних матеріалах обов'язково мають бути відображені складники ментальності українців: прагнення до духовності, чуйність, артистичність, мрійливість, доброта, специфіка мовного етикету.

Досвід роботи з іноземними студентами на кафедрі мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету дає змогу стверджувати, що актуальними є навчальні матеріали, зорієнтовані на дискусію («Що таке щастя?», «Чи всі проблеми вирішують гроші?», «Батьки і діти: як дістатися порозуміння?», «Як дожити до 100 років?», «Справжня любов – що це таке?» та ін.), які дозволяють задовільнити комунікативно-пізнавальні потреби студентів.

Часто студенти, особливо на першому етапі навчання мови, сприймають нову культуру як «неприродну», «погану», хоча насправді вона є просто незвичною для них. Тому особливе місце в навчальних матеріалах повинні займати тексти, що містять узуальні форми мовлення, тобто мовні кліше і звичні застигли звороти, які тісно пов'язані з невербальною поведінкою людини і супроводжують її. Навчання таких узуальних форм мовлення може здійснюватися за принципом сценарію в певній навчально-мовленнєвій ситуації, що вимагає використання нових мовленнєвих штампів (стереотипів), а також і нових норм немовленнєвої поведінки, що супроводжують мовлення. Це можуть бути, наприклад, рольові ігри на основі стандартних комунікативно-мовленнєвих ситуацій, театралізації, вікторини тощо. Звернемо увагу, наприклад, що у процесі роботи над темою «Міміка та жести в мовленні», коли іноземцям було запропоновано «поговорити без слів», вони з цікавістю порівнювали «беззвучну мову» рідної країни, країни навчання та інші мови, про які йшлося в тексті, активно вивчали комунікативні жести, не лише наслідуючи зразок, але і користуючись рекомендаціями або заборонами.

Обов'язковим ми також вважаємо включення текстів краєзнавчої тематики, оскільки будь-який іноземний громадянин, приїжджаючи в нову країну, нове місто, цікавиться його минулим та сьогоденням. Вміння орієнтуватися в новому місті, змога краще знати його є для іноземного студента життєвою необхідністю. Завданням викладача є підтримка цього інтересу, спрямування його в необхідному напрямі, щоб студент міг не тільки пересуватися містом без сторонньої допомоги, але й розумів поведінку, звичаї його

мешканців, міг спрогнозувати можливі ситуації у процесі спілкування, знайти вірне рішення. Починати діяти в цьому напрямі викладачу, на наш погляд, потрібно з навчальних красзнавчих екскурсій містом, надаючи при цьому студентам мінізавдання комунікативного характеру, що спонукають їх до спілкування з місцевими жителями.

Функції різного роду навчальних завдань не мають обмежуватися контролем країнознавчої інформації, а можуть виконувати функцію інструмента її інтерпретації, концептуального осмислення. За допомогою питань і завдань потрібно прагнути до послідовного зіставлення рідної для студентів та української культури з метою виявлення схожості та відмінності між ними, кращого розуміння культури країни навчання. Доречними для цього будуть завдання, спрямовані на порівняльне країнознавство: «1. Розкажіть, як святкують Новий рік в Україні й у вашій країні? 2. Чи відрізняються проблеми, з якими стикаються молоді люди у вашій країні та в Україні? 3. Які традиції вашого народу збереглися до наших часів? А які українські традиції «пережили» час?» та ін.

Особливу роль у формуванні соціокультурної компетентності іноземних студентів відіграють ігрові технології. Навчальна гра допомагає не тільки забезпечити взаємне спілкування усіх її учасників, але й підвищує їхній творчий потенціал, мотивує мовленнєву діяльність з урахуванням психолого-педагогічної природи, потреб, інтересів студентів, результатом чого стає глибше, осмислене засвоєння мови. Як приклад такого ігрового завдання наведемо комплекс питань «Інтерв'ю» за темою «Спорт в Україні»: «1. Яким видом спорту ви займаєтесь? 2. Коли ви почали займатися спортом? Чому? 3. Чи є у вас спортивні досягнення? Розкажіть про них. 4. Чи є у вас бажання і можливість займатися спортом в Україні? 5. Назвіть свої улюблені українські спортивні команди. 6. Що б ви хотіли побажати своїм улюбленим футбольним гравцям? 7. Як ви думаєте, яке значення має спорт у житті людини?» тощо. Також зазначимо, що доречним завершальним завданням за темами соціокультурної тематики буде таке: «Візьміть інтерв'ю у своїх викладачів та українських однокурсників. Дізнайтесь, як вони ставляться до своєї праці, майбутньої професії, таланту, патріотизму, способу життя, долі, любові, дружби».

Крім читання текстів, бесід, проведення красзнавчих екскурсій та ігрових завдань корисним виявилось використання пісенного матеріалу з національно-культурною специфікою, проведення 5–7-хвилинних мініоглядів на початку кожного заняття, коли іноземні студенти виступали із самостійно знайденою ними інформацією про національно-культурні особливості народу України.

Варто також зазначити величезний інформаційний, дидактичний і мотивуючий потенціал

сучасних соціальних сервісів та мережі Інтернет: мультимедійність інформації, наявність різнофункціональних додатків, можливість створювати фото- та відеопрезентації, організовувати або вступати в групи за інтересами, публічність та одночасно приватність користувача, гіпертекстова структура, можливість підписатися на розсилку корисної інформації від авторів інших сторінок тощо. Комплекс інтерактивних завдань на основі соціальних сервісів, спрямований на формування соціокультурної компетентності, може складатися з творчих завдань на пошук і відбір інформації соціокультурної спрямованості, здійснення проектної діяльності, завдань, спрямованих на розвиток вміння розпізнавати, інтерпретувати і коректно вживати соціокультурно-марковані лексичні одиниці української мови. Такими завданнями можуть бути, наприклад, створення вебпроєкту соціокультурної спрямованості (розповідь про звичай/традицію на території України), який необхідно буде опублікувати у вигляді презентації або озвучити на занятті. Можна створити власний подкаст, що ілюструє ділову зустріч українця та представника рідної країни студента.

Запропоновані завдання, безумовно, не вичерпують увесь дидактичний потенціал можливих шляхів знайомства іноземних студентів із культурою України та життям її громадян, але, на наш погляд, уможливають поетапне формування соціокультурної компетентності в іноземних студентів у процесі їх професійно орієнтованого навчання української мови.

Висновки та пропозиції. Проведене нами дослідження дає змогу зробити висновок, що заради ефективного формування соціокультурної компетентності в іноземних студентів у процесі професійно орієнтованого навчання української мови як іноземної необхідно сконцентруватися на вивченні соціокультурних аспектів етики спілкування у країні навчання, зіставленні отриманої інформації зі знаннями про культуру і традиції рідної країни студентів, ознайомленні з особливостями міжкультурного спілкування, соціокультурному насиченні інших навчальних тем за допомогою лінгвокраїнознавчого та соціокультурного матеріалу, активізації комунікативної діяльності іноземних студентів, розвитку загальнокультурних умінь обробляти соціокультурну інформацію й адекватно використовувати її з метою успішного здійснення міжкультурного спілкування.

Практичний досвід роботи підтверджує, що запропоновані методичні напрацювання, тематика текстів соціокультурного характеру та наведені приклади завдань, що використовуються нами в процесі профільно орієнтованого навчання української мови як іноземної, спроможні забезпечити результативне формування соціокультурної компетентності в іноземних студентів.

Список використаної літератури:

1. Азимов Э.Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов (теория и практика обучения языкам). Москва : Икар. 2009. 448 с.
2. Моргунова Н.С. Форми та засоби соціокультурної адаптації іноземних студентів до умов навчання в Україні: практичний аспект реалізації. *Новий Колегіум*. 2014. № 4. С. 35–39; Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання д. пед. н., проф. С.Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Розанова Е.В. Особенности формирования социокультурной компетенции бакалавров направления подготовки «Лингвистика». *Вестник МГГУ им. М.А. Шолохова. Серия «Педагогика и психология»*. 2014. № 2. С. 80–84.
4. Сафонова, В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. Воронеж : Истоки, 1996. 237 с.
5. Сысоев П.В. Культурное самоопределение личности в контексте диалога культур : монография. Тамбов : ТГУ им. Державина, 2001. 145 с.
6. Тохтар Г.І., Моргунова Н.С. Використання педагогічних стратегій у формуванні соціально-адаптивної компетентності іноземних студентів у процесі професійної підготовки в університеті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2018. Вип. 77. Т. 3. С. 132–137.
7. van Ek J., Trim J. L. M.. Threshold Level 1990. Strasbourg: Council of Europe Press, 1991. 192 p.

Prykholdko S. Ways of forming socio-cultural competence of foreign students in the process of professionally-oriented language learning in universities

The article is devoted to the consideration of the peculiarities of socio-cultural competence in relation to foreign students and the definition of practical ways of its formation. The special status of socio-cultural competence among other competences is substantiated, its influence both on success of training of foreign students, and on efficiency of their adaptation and integration to the multicultural educational environment is emphasized. The positions of scientists on the definition of social competence and its components are considered. The author proposes to consider socio-cultural competence as a unity of four components: cognitive, communicative, axiological and activity.

The author notes that the inclusion of educational materials of socio-cultural nature in the program of studying the Ukrainian language as a foreign language can be implemented on a thematic basis. The importance of taking into account the profile of the future specialty of foreign students in the selection of topics of educational materials of socio-cultural nature is emphasized. The author cites as examples a number of topics and tasks that can be used in classes with foreign students studying in the technical profile. Attention is drawn to the importance of using texts that contain common forms of speech that are associated with and accompany nonverbal human behavior. Promising opportunities for use in the classroom in order to form socio-cultural competence of game technologies, song material with national and cultural specifics and great information, didactic and motivating potential of modern social services and the Internet are identified.

The author concludes that for the effective formation of socio-cultural competence in foreign students it is necessary to focus on studying socio-cultural aspects of communication ethics in the country of study, comparing the information with knowledge of culture and traditions of students' native country, acquaintance with intercultural communication.

Key words: socio-cultural competence, professionally-oriented language learning, language training of foreign students.